

Nr 13/1995

Socialdemokraterna, moderniseringen och EU

Fredrik Erixon

Förord

Under de senaste tio åren har frågan om Sveriges relation till EG/EU varit ständigt närvarande. En klar skillnad i diskussionsvilja kan skönjas mellan partier med en homogen uppfattning om EU och partier med delade uppfattningar. Till den senare kategorin hör socialdemokraterna. För dem har tystnaden varit kännetecknande under en lång tid och det indikerar att problemet har djupa bottnar.

Idag kan socialdemokraternas ovilja att fatta beslut i EU-frågor till stor del förklaras med partiets splittring, men det räcker inte för att förklara socialdemokraternas historiska svårigheter att hantera Europafrågan.

I föreliggande rapport resonerar Fredrik Erixon, som studerar idéhistoria och ekonomisk historia vid Uppsala universitet, kring samhällets modernisering under 1900-talet och socialdemokratins förhållande till moderniseringen. Han visar hur socialdemokraternas politik, och framförallt retorik, står i kontrast med den moderna samhällets internationalisering.

Stockholm i september 1995

Fredrik Sjöblom
Projektledare

Innehåll

Inledning	3
Den tysta rörelsen	4
Varför ingen åsikt i dag?	5
Det splittrade partiet	5
Den bistra verkligheten	6
Den blockerande proppen	7
Modernisering under det tjugonde seklet	7
Den planlösa förnyelsen	7
Den industriella moderniseringen	8
Den nationella moderniseringen	9
Den internationella moderniseringen	11
Det europeiska projektet	14
Folkhemmet och Europa	15
Förinternationell utveckling	15
Folkhemstolkningar	16
Efterkrigstid	18
Socialdemokraterna och den internationella moderniseringen	20
Tjänstemannastaten	20
Den ekonomiska demokratin	21
Åttiotalet	22
Socialdemokraterna och EU	24
Keynesianismen	25
Den sociala rättvisan	26
Avslutande diskussion	27
Den ljusnande framtiden?	28
Käll- och litteraturförteckning	29
Artiklar	29
Litteratur	29

Inledning

Ända sedan tillkomsten av Kol- och Stålunionen har det europeiska samarbetet haft karaktären av ett ofullbordat projekt. Något bestämt slutmål för samarbetet har aldrig funnits. I stället har öppenhet inför framtiden varit vägledande för såväl diskussion som beslut. Denna atmosfär har stimulerat tankeutbyten om samarbetets framtida konstruktion och innehåll. Inga dörrar har stängts för möjliga samarbetsområden utan medlemsländerna har i stället varit benägna att successivt bredda och fördjupa samarbetet. Således kan det europeiska samarbetet beskrivas som en ständigt pågående process, i vilken medlemsländerna bestämmer takt och innehåll. Organisationen är alltså inte mer än dess delar, för att tala med Aristoteles. Av detta följer att samarbetet till sin natur varken är ett höger- eller vänsterprojekt. EU kan fyllas med såväl liberal som socialistisk politik. Och det är spänningen mellan dessa som ofta vitaliserat diskussionerna om Europa.

Intensiteten i de svenska diskussionerna om EG/EU har gått i vågor. Under långa perioder har organisationen inte nämnts och i bland har den styrt hela den politiska agendan. Vissa partier har försökt kväva debatten eftersom den skulle kunna skapa oönskade effekter medan andra partier försökt göra inrikespolitiska poänger av den. Under de senaste tio åren har frågan om Sveriges relation till EG/EU ständigt varit närvarande. Fokus för diskussionerna har varit EES-avtalet och folkomröstningen om EU. Dessa diskussioner har emellertid varit tämligen ytliga. De problematiska framtidsfrågorna har de politiska krafterna sällan velat diskutera och denna situation har kännetecknat debatten om Europa sedan länge.

Oviljan att diskutera har tydliggjorts under senare tid. Sverige är som bekant medlem i EU sedan årsskiftet och det ger regeringen rätt att delta i den viktiga regeringskonferensen 1996 om EU:s utveckling. På denna kommer grundläggande frågor och principer att diskuteras: Gemensamt försvar, förverkligandet av valutaunionen, utvidgningen österut och förslagen om flerfartseuropa är några exempel. Trots regeringskonferensens betydelse har diskussionen kring denna varit anmärkningsvärd liten i Sverige. Under tiden innan folkomröstningen berördes dessa problemställningar något men de var så känsloladdade att politiker och opinionsbildare ofta avstod

från konstruktiv diskussion. Denna debatträdsla finns även i dag. Många av riksdagspartierna har inte tagit ställning till dessa frågor och inget parti kan prisas för att tagit initiativ till en offentlig debatt. Med tanke på höstens val till EU-parlamentet är denna situation olycklig, inte minst på grund av att detta val till EU-parlamentet är det enda planerade innan 1998 och då har fördraget från regeringsskonferensen-96 troligtvis börjat gälla.

Den tysta rörelsen

Tystnaden kännetecknar, som tidigare påpekats, alla riksdagspartier – dock i varierande grad. En klar skillnad i diskussionsvilja kan skönjas mellan partier med en homogen uppfattning om EU och partier med delade uppfattningar. Till den senare kategorin hör socialdemokraterna. För dem har tystnaden varit kännetecknande under en lång tid och det indikerar att problemet har djupa bottnar. Socialdemokraterna ansökte om medlemskap i EG trots att något kongressbeslut inte fanns. Inför folkomröstningen ville partiet inte fatta ett konkret beslut utan endast avge en rekommendation och diskussionen om EU:s framtid har begränsat sig till några diffusa debattartiklar av en del statsråd. Uppenbarligen har socialdemokraterna svårt för att fatta ett beslut och strategin inför framtiden verkar vara klar – att tåga är guld.

För socialdemokraterna borde det finnas all anledning att ta initiativ till en grundläggande diskussion om EU:s framtid. Partiets europapolitik befinner sig sedan länge i ett vakuum där inga klara åsikter finns och socialdemokraternas representanter i olika politiska församlingar har ingen vägledning att arbeta efter. Således är partimedlemmarnas inflytande över europafrågorna beklämmande liten. Sedan hösten 1994 befinner sig socialdemokraterna även i regeringställning och för att kunna fullgöra väljarnas uppdrag och vara handlingskraftig krävs klara åsikter inom partiet. Dessutom ligger det i den representativa demokratins natur att de politiska partierna redovisar åsikter som väljarna kan ta ställning till.

Trots ovanstående skäl – och många andra – har socialdemokraterna under de senaste decennierna inte tagit en ordentlig diskussion om EU och fattat beslut om vad man ska tycka. Det är från min synvinkel inte slumpen som styr detta utan det finns grundläggande teman i socialdemokraternas politik, och framförallt retorik, som står

i skarp kontrast med moderniseringens internationalisering i allmänhet och EU i synnerhet. Min tes är att traditionell socialdemokratisk politik representerar något helt annat än den nya tidens internationella signum. Syftet med denna rapport är att visa detta. Det görs genom en analys av samhällets utveckling under 1900-talet och socialdemokraternas position i denna. Slutsatsen är en generell förklaring till varför det europeiska samarbetet länge varit, och är, ett problem för socialdemokraterna. I dagens perspektiv, med problemfokusering på parlamentsvalet och oförmågan att inte ta beslut innan regeringskonferensen, har förklaringen till tystnaden även andra grunder. Dessa kommer nedan att redovisas och efter det påbörjas analysen av socialdemokraternas långsiktiga oförmåga att hantera europafrågan.

Varför ingen åsikt i dag?

Det splittrade partiet

Den omedelbara orsaken till socialdemokraternas uppenbara ovilja att i dag fatta beslut i EU-frågor är att partiet är fullkomligt splittrat. På socialdemokraternas europakongress fanns en övervägande majoritet för att rekommendera väljarna att rösta för ett svenskt medlemskap i EU, men det resultatet överensstämde inte med utfallet i folkomröstningen.¹ I denna var splittringen total. De olika sidorna fick i det närmaste 50 procent var av de socialdemokratiska rösterna och det talades på socialdemokraternas- och arbetarrörelsens nejsida om att bilda ett nytt parti. De olika falangerna stod långt ifrån varandra och det var svårt att tänka sig att dessa båda rymdes inom samma parti.

Enligt opinionsmätningarna är läget något annorlunda nu. En klar majoritet av de tillfrågade socialdemokraterna skulle rösta nej om folkomröstningen skulle hållas i dag. Fler har alltså övertygats av det EU-skeptiska budskapet. Denna situation är ett problem för den EU-positiva partiledningen. Om en grundläggande diskussion om EU och dess framtid skulle initieras innan det stundande valet till EU-parlamentet är risken stor att resultatet av denna skulle bli en

¹ Tilläggas kan att SSU tog ställning mot EU med knapp majoritet.

upprepning av nej-sidans argumentation inför folkomröstningen. Det skulle vara ett stort nederlag för partiets starkaste EU-förespråkare, varav flera sitter i regeringen.

Den bistra verkligheten

Det finns fler faktorer som talar för att den socialdemokratiska ledningen väntar med diskussion och beslut. Sedan årsskiftet har socialdemokraternas popularitet sjunkit markant och regeringen har under våren haft stora problem med att övertyga sina väljare att fler besparingar behövs. Det har från flera håll påståtts att delar av den förda regeringspolitiken ligger långt ifrån traditionella socialdemokratiska värderingar och att den väsentligen skiljer sig från den budskap som socialdemokratiska företrädare torgförde inför riksdagsvalet 1994. Då förkastades den borgerliga regeringens nedskärningar och i stället argumenterades det för mer skatter, högre ersättningar i socialförsäkringssystemen och mer pengar till kommunerna. Argumentationen utgick ifrån traditionella socialdemokratiska värderingar och uttrycktes i termer av klassmotsättningar, folkhemmet och den svenska modellen. Allt skulle bli som det var tidigare. Många av de förväntningar som byggdes upp kring ett socialdemokratiskt maktövertagande har varit omöjliga att infria. Verkligheten har talat emot dem. Denna bild konfirmeras i en artikel på Aftonbladets debattsida, undertecknad av bland annat ordförande från samtliga fackförbund anslutna till LO. Tonen är mycket kritisk; "Vi frågar oss om den socialdemokratiska regeringen intagit en ny ideologisk ståndpunkt i välfärdspolitiken ... Det är skillnad i politiken från det som socialdemokraterna och LO tillsammans stod för vid valet förra året. Då fanns en gemensam syn på den ekonomiska politiken – tydligast uttryckt i valmanifestet".² Denna artikel publicerades strax före första maj. Då var missnöjet med den socialdemokratiska regeringen stort och på flera ställen anordnades alternativa demonstrationer. Att i denna situation ta initiativ till en diskussion med syfte att formulera klara åsikter om EU skulle förstärka nedgången och den interna oppositionen.

² Aftonbladet debatt 950428

Den blockerande proppen

De ytliga, och partitaktiska, förklaringarna till den socialdemokratiske tystnaden är tämligen uppenbara. Ett ställningstagande skulle, kort sagt, riva upp många sår inom partiet. Opinionsen om EU har förvisso ändrat riktning men inte i en önskvärd sådan ur den EU-positiva partiledningens synvinkel. Att bryta tystnaden och fatta beslut i dagens situation skulle bara gynna den vänsterpopulistiska sidan inom partiet, och det är i den gruppen som de starkaste interna regeringskritikerna finns. Regeringen har också tillräckligt med svårigheter att övertyga de egna väljarna om behovet av mer besparingar. Den vikande opinionstrend för partiet som denna politik genererat skulle bara förstärkas av en uppsplitande partidiskussion om EU.

Läget hade emellertid varit annorlunda om det kompakta motståndet mot EU inte fanns inom partiet. Då hade det varit tämligen enkelt att initiera en diskussion och fatta beslut. Men så trivial är inte verkligheten. I stället är det fler och fler av de socialdemokratiska väljarna som övertygas av nej-sidans bilder. Och varför är det så? Varför är motståndet så starkt inom socialdemokraterna? Det kan inte bara bero på att de socialdemokratiska ja-sägarna är dåliga pedagoger utan det finns, enligt min mening, element i den socialdemokratiska politiken som står i kontrast med utvecklingen mot ett svenskt medlemskap i EU. Det kommer nedan visas genom en analys av samhällets utveckling under 1900-talet och hur socialdemokraterna reagerat på denna.

Modernisering under det tjugonde seklet

Den planlösa förnyelsen

Under de senaste seklerna har det inom vetenskapen varit vanligt att se historien som ett förlopp med olika tidsepoker. Samhället har ständigt förändrats och problemformuleringarna har tagit nya skepnader. Nya idéer har presenterats och gamla försvunnit. Att göra en sådan tidsuppdelning är svårt eftersom förändringen är en utdragen process där vedertagna sanningar konfronteras av nya upptäckter och tankar. Det är en omöjlig uppgift att exakt precisera när en tidsepok tar slut och en ny tar vid. Detta problem har dock inte hindrat tillkomsten av generella betraktelser över den gångna tiden. Implicit i dessa beskrivningar finns tanken att samhället modernis e-

ras. Processen är "en historisk rörelse som oavbrutet förändrar människan och samhället, så att gårdagens värld alltid är en förlorad värld".³ Denna resa i förändring behöver varken ha mål eller mening. Det finns förvisso teorier som hävdar att utvecklingen når ett slutgiltigt mål men den allmänna uppfattningen är att processen i sin natur är planlös. Kärnan i förändringen är ingen vilja utan "förnyelse är moderniseringens bränsle".⁴

Denna syn på samhällets utveckling har sedan länge haft starka förespråkare. Det som är intressant för denna rapport är moderniseringen under 1900-talet. Det är i början av detta sekel som moderna Sverige på allvar växer fram och det är under denna period som arbetarrörelsen, med socialdemokraterna som sin partipolitiska gren, upplever sin storhetstid. Partiet grundas förvisso 1889 men det är inte förrän det tjugonde seklets början som det blir en politisk maktfaktor i Sverige. Lorentz Lyttkens redogör i sin bok *Uppbrottet från lagom*⁵ för en allmänt vedertagen syn på 1900-talets modernisering. Han delar upp seklet i tre perioder som grundligt skiljer sig från varandra. Dessa kommer nedan att redovisas. Mot detta utvecklingsförlopp kommer den politiska utvecklingen i socialdemokraterna att ställas. Vid denna jämförelse framträder en bild där socialdemokraterna, i början av sjuttioalet, förlorar sitt fotfäste i moderniseringen. Vid denna tidpunkt inträder en ny utvecklingsfas på den politiska scenen – internationalisering – vars karakteristika skiljer sig fundamentalt från den politik som socialdemokraterna då ville genomföra.

Den industriella moderniseringen

Sveriges industrialisering ägde rum under några decennier i slutet på 1800-talet och i början av 1900-talet. Denna moderniseringsprocess gick tämligen snabbt i jämförelse med andra industrialiserade länder. Industrins produktion ökade fem gånger, uttryckt i fast penningvärde, mellan 1880 och 1913. Sverige gick från att vara ett av Europas fattigaste länder i mitten av det nittonde seklet till att vara

³ Arvidsson mfl, 1994 sid 36.

⁴ Lyttkens, 1991 sid 16.

⁵ Lyttkens, 1991.

ett av det rikaste runt 1920-talet. Denna snabba process innebar att industrialiseringens revolutionerande krafter var starka i Sverige. Samhällets grundliga förändring medförde att många människor kom på kant med tillvaron – arbetslöshet, fattigdom etc – och emigrationstalen för denna period är höga. Strukturen för socialt o m-händertagande bröts snabbt ned och det tog tid innan nya hjälpverk-samheter kunde växa fram i det nya moderna Sverige.

Kärnan i den industriella moderniseringen är att Sverige utvecklades från ett agrarsamhälle till ett industrisamhälle. I den förra strukturen var jordbruket den dominerande näringen och familjen var en egen arbetsenhet. Såväl barn som gamla hade en given plats i denna struktur och de sociala hjälpverksamheterna utgick i från en generat ionsöverskridande solidaritet inom familjen. Den allmänna vä l-ståndsnivån var inte hög men däremot upplevde människor en grundläggande trygghet. Industrialiseringen bröt snabbt ned denna struktur. Samhället urbaniserades och den familjegemenskap som stod för materiell försörjning och social trygghet hade inte längre en given plats. Industrierbetet lämpade sig inte för barn och gamla och fabriksägarna såg ingen anledning till att stödja de anställdas sociala liv. Problemen blev ytterst påtagliga och i riksdagen diskuterades "den sociala frågan". Infrastrukturen utvecklades och exportindus trin började med tiden ta fart. I takt med det förbättrades även mä niskornas välstånd och den sociala nöden försvann. Således förändrades klasstrukturen. De framväxande medel- och arbetarklasserna började ställa krav på politiskt inflytande och Sverige fick 1909 al män rösträtt för män. Under denna tid började även arbetarrörelsen att organiseras och det ställdes bland annat krav på rätten till strejk. Den politiska grunden för det moderna Sverige började nu stöpas. Trots arbetarrörelsens tilltagande inflytande menar Lyttkens att fö rändringsinitiativet i den industriella moderniseringen fanns hos i n-dustrin. Det var kraften i industrialiseringen som vederlade agra r-samhällets struktur och stod för fra mtiden.

Den nationella moderniseringen

Denna fas i moderniseringen är till viss del en fortsättning på de tankar som arbetarrörelsen och socialdemokraterna etablerade under den industriella moderniseringen. Arvidsson karakteriserar dessa

perioder som "de stora kollektiva projektens period" ⁶ och gör således ingen markering om skillnader mellan den industriella- och nationella moderniseringen. Nu var det dock inte i första hand industrin och företagen som stod för förändringsinitiativet. Arbetarrörelsen representerade framtidens idéer och de skulle förverkligas genom staten. "Arbetarrörelsen ansåg sig på goda grunder äga framtiden. Tron på överhetens goda avsikter var stark, och tron på statens upphöjda förnuft och gränslösa förmåga att styra och ställa var i tillväxt."⁷ Företagen hade för den närmaste framtiden förlorat initiativen i den ständiga förändringens process. Trots detta upplevde industrins sin storhetstid under den nationella moderniseringens tid. En starkt bidragande orsak till industrins tillväxt var att Sverige inte deltog i andra världskriget och därmed behövde inte stora resurser läggas ned på infrastrukturens återuppbyggnad efter krigsslutet. I stället kunde Sverige inrikta sig på att exportera produkter som de krigssargade länderna efterfrågade. Exportindustrin skapade därmed ett stort välstånd för Sverige och det var en av förutsättningarna för utbyggnaden av den offentliga sektorn.

Tidsepoken börjar dock innan andra världskrigets inleds. Vattenledaren mellan den industriella moderniseringen och det som nu skulle komma kan lokaliseras till inloppet av trettiotalskrisen. Under denna tid inleddes en ny era i den ekonomiska politiken. Keynes och Stockholmsskolan presenterade sina nya idéer i vilka man förkastade den rådande föreställningen att ekonomiska nedgångar bäst hanteras genom att staten förhåller sig passiv. I stället menade man att staten skulle bryta in i ekonomin och överbrygga de svängningar i konjunkturen som återkom med jämna mellanrum. Detta klarade den oreglerade kapitalismen inte av utan en förnuftig och planmässig stat var tvungen att ta initiativet. En av Sveriges ledande företrädare för denna skolbildning var ekonomiprofessor Gunnar Myrdal. Hans teser var inte bara vägledande för ekonomin utan de anammades även inom socialpolitiken. Tillsammans med Alva Myrdal och andra funktionalister under trettiotalet mässade han ut budskapet om den goda statens "profylaktiska socialpolitik". Utgångspunkten

⁶ Arvidsson mfl, 1994 sid 220.

⁷ Lyttkens, 1991 sid 20.

var rationalism och hans presenterade program syftade till att fylla det politiska tomrum som den demokratiska socialismen upplevde i skuggan av marxismens framfart. Visionen om framtiden var mycket klar och låg i de sociala ingenjörernas händer. Det bestående skulle krossas och ett nytt rationellt system var tänkt att byggas. Med ständig ekonomisk tillväxt, skapad via statlig intervention, kunde alla sociala problem få sin lösning. De sociala ingenjörernas tankar skulle administreras av staten och med tiden stå som garant för det goda och rationella samhället. Yvonne Hirdman beskriver makarna Myrdals uppfattningar om detta.

"Den goda politiken var i princip detsamma som den goda staten. Och den goda, demokratiska staten, skulle skydda människorna mot sig själva..."⁸

Målet var dock inte bara att skapa ett socialt system. I moderniseringens tidsålder skulle även en ny rationell och solidarisk människa växa fram. Denna samhällsyn gjorde sig allt mer gällande under de decennierna efter andra världskriget. Statliga trygghetssystem skapades och den offentliga sektorn växte. Initiativet kom från politikerna och den sociala expertisen. Det flesta drömmar gick att förverkliga inom nationalstatens ram. Mot detta fanns inga betydande principiella invändningar. Tidsandan präglade även de borgerliga partierna och någon opposition fanns således inte. Så länge staten lyckades leverera mer välfärdsfunktioner utan allvarigare störningar på ekonomin tydliggjordes inte dess brister.

Den internationella moderniseringen

Mentalt rotade sig de svenska medborgarna väldigt djupt i moderniseringen värld. Hela tiden fanns tron på det ständigt växande välståndet. Med tiden skulle fler materiella nyttofunktioner tillfredsställas. Lyttkens kallar denna standardiserade föreställning för "massamhället". Mot denna rättighetsorienterade och materiella värld ställer Lyttkens den internationella moderniseringen synsätt. I denna råder inga mentala kopplingar till den materiella sfären. I stället, menar Lyttkens, är det postmateriella värderingar som han delingsutrymme, goda relationer till andra, kunskaper, social och

⁸ Hirdman, 1989 sid 100.

kommunikativ kompetens etc som kännetecknar den nya moderniseringen.

"Post-materiella värden nödvändiggör personligt engagemang och personlig ansträngning i motsats till det materiella. När den nationella moderniseringen övergår i den internationella förlorar tryggheten i betydelse i förhållande till autonomi och av individen definierad livskvalitet. Den andra vågens politiska arkitektur stämmer därför inte med den tredje vågens krav och förväntningar."⁹

Denna omställning är för många komplicerad. De djupt rotade förhållningarna låter sig inte lätt ändras och många människor går därför i otakt med förnyelsen.

När brytningen med den nationella moderniseringen äger rum är svårt att slå fast. För Sveriges del är det inte förrän åttiotalets intrång som den internationella förnyelsen börjar accepteras. Tecken på att en ny tidsera tar fart markeras dock tidigare men dessa negligeras av det politiska systemet. "Sedan 1970-talet, ungefärligen, står det klart att moderniseringen av de västliga samhällena har inträtt i en ny fas som påtagligt skiljer sig från den föregående."¹⁰ Då har bland annat de ekonomiska förutsättningarna för fler offentliga projekt ändrats. Den ekonomiska tillväxten avtar och den internationella konkurrensen hårdnar. En av Sveriges viktigaste komparativa fördelar – att inte fått samhället sönderslaget av andra världskriget – försvinner. Industrins höga kostnadsläge och låga produktivitet medför att Sverige även får konkurrens från de nyindustrialiserade länderna. Dessutom är landets näringsstruktur föråldrad. Den sociala lönepolitiken och den låga graden av forskning och utveckling har medfört att industriinvesteringarna förlagts utomlands. Konsekvensen av allt detta är att Sverige förlorar industrijobb. Den lediga arbetskraften absorberas av den offentliga sektorn och nya statliga investeringar i bland annat bostadsbyggen. Sveriges nya näringsstruktur markeras av att Kommunalarbetsförbundet blir det största enskilda fackförbundet under sjuttioalet. Denna grupp är i n

⁹ Lyttkens, 1991 sid 44.

¹⁰ Arvidsson mfl, 1994 sid 227.

te speciellt angelägen om låga inflationstal och ställer under denna tid stora krav på löneökningar. I kombination med de kraftigt höjda oljepriserna bidrar detta till att inflationen blir ett kännetecken för sjuttitotalskrisen. Denna djupa ekonomiska nedgång hade även problem av strukturell art på ekonomins utbudssida. Den förda politiken och det existerande skattetrycket hämmade rörligheten och intamenter på arbetsmarknaden. Anpassningsförmågan till nya utvecklingsbetingelser var begränsad och det drabbade exporterande industriföretag hårt. Några nya konkurrenskraftiga tillväxtföretag såg aldrig dagens ljus vid denna tidpunkt.

Situationen förbättras inte av att den socialdemokratiska regeringen drastiskt höjer arbetsgivaravgifterna och inför de skåmanlagarna. Mot denna bakgrund ter det sig naturligt att många företag lämnar landet. Kostnadskriserna försöker den borgerliga regeringen, och senare den socialdemokratiska, att lösa med devalveringar. Dessa åtgärder löser dock inte problemen och företagets tilltro till Sverige minskar. Industrijobben blir färre och den offentliga sektorn tar ånyo hand om den friställda arbetskraften.

Det förefaller klart att arbetarrörelsen och det politiska systemet förlorat förändringsinitiativet. Lyttkens menar att "Det samhälleliga förändringsinitiativet i den tredje vägen förskjuts från politiken till marknaden och företagen."¹¹ De flesta svenska storföretag är i dag transnationella vilket innebär att företagets kostnad för att flytta produktionen från ogynnsamma företagsklimat minskat. En viktig faktor för företagen är också tillgången till kvalificerad arbetskraft. Konkurrensen om de professionella problemlösarna gör att företagen försöker knyta, den annars flyktiga, arbetskraften till sig. Denna adoptionsstrategi medför att fler och fler får sjukvård, barnomsorg och andra välfärdsfunktioner genom företaget. Nationalstaten förlorar i legitimitet och i olika framtidsvisioner talas det om ett medborgarskap kopplat till de internationella företagen. Tanken är i sig kanske något utopisk men den underbyggs av de unga generationernas vilja till internationell rörlighet. Nationalstaten med dess sociala kultur är för många inte längre en mental ram att uppehålla sig vid. Den sociala identiteten söks nu på annat håll.

¹¹ Lyttkens, 1991 sid 67.

Det europeiska projektet

Om EG/EU placeras in i denna moderniseringsutveckling framgår det med all önskvärd tydlighet att dess betydelse tilltagit under den internationella moderniseringen. Samarbetet utvecklades under den nationella förnyelsens tid men dess substansiella tillväxt kom inte förrän på åttio-talet. Det var bland annat då som Enhetsakten trädde i kraft och förberedelserna för Maastrichtavtalet påbörjades. För Sverige dröjde det dock innan några ingående avtal slöts. Detta troligen på grund av att EG/EU representerade den internationella moderniseringen och den betraktades, som vi sett, som icke-önskvärd.

Det mest kännetecknande för det europeiska samarbetet under den internationella moderniseringen var dess betoning av frihandel. Om tullar och andra handelshinder avvecklades skulle marknadsekonomins funktionssätt förbättras. Den europeiska handeln skulle öka och resultatet av det skulle bli stora välståndsvinster. De fyra friheterna blev en institution i de västeuropeiska staterna och ett åtgärdsprogram mot de kvarvarande hindren presenterades 1986 i den s k Vitboken. Kapitalets och arbetskraftens rörlighet sågs som något positivt. Handelshinder skulle bort så resurserna kunde koncentreras där de gjorde mest nytta. En konsekvens av de slopade handelshindren var att den institutionella konkurrensen blev gällande. Länder med dåliga institutioner i form av arbetsmarknad, skatter, kreditmarknad etc skulle förlora i konkurrenskraft. Detta anfördes som ett argument för EU från den politiska högern. Konkurrensen skulle indirekt tvinga fram ett nödvändigt systemskifte i Sverige.

Ett annat utmärkande drag för EU under den internationella moderniseringen är dess positionering som nationalstatens motpol. Ambitionen har varit ett gränslöst Europa för såväl företag som människor. Resurser har satsats på att försöka bryta ner kulturella barriärer. Utbytesprogram för studenter och förvärvsarbetande har sjuösatts och många hinder för fri bosättning inom EU:s medlemsländer har tagits bort. Euforin över denna nya ram har tagit sig uttryck i form av skapandet av en europeisk identitet. Kontrasten mot nationalstatens grunder är uppenbar. Den ökade rörligheten medför problem för en stat som försöker administrera stora delar av människors tillvaro.

Folkhemmet och Europa

Med vetskap om 1900-talets modernisering, och EU:s placering i det sammanhanget, ska nu denna tids politiska utveckling inom Socialdemokraterna penetreras. Det intressanta i denna undersökning är hur Socialdemokraterna hanterar den internationella moderniseringen intåg på den politiska scenen och den ökade betydelsen av det europeiska samarbetet.

Förinternationell utveckling

Arbetarrörelsen och det socialdemokratiska partiet formades under den industriella moderniseringen. Organisationerna växte fram som en konsekvens av det moderna Sverige. Industrialiseringen innebar att arbetet skedde i storskalig form med relativt många anställda och arbetarna behövde organisationer som tillvaratog deras intressen. I det agrara samhället fanns inget större behov av denna typ av organisationer. Arbetsorganisationen utgjordes ofta av familjemedlemmar och problemen kunde tämligen enkelt lösas mellan dessa. Således kan arbetarorganisationernas utveckling ses som en naturlig följd av den förändrade näringsstrukturen. De frågor som ansågs vara viktigast ur arbetssynpunkt var förenings- och förhandlingsrätt för fackföreningarna.¹² På det politiska planet arbetade man också för att den parlamentariska demokratin och allmän rösträtt skulle bli gällande. Den parlamentariska demokratin var emellertid ingen enkel stötesten för socialdemokraterna. Partiet utgick i från, vilket bland annat Herbert Tingsten påpekat vid ett flertal tillfällen, "marxistiska föreställningar om kapitalismens logiska utveckling och den socialistiska omdaningens nödvändighet".¹³ Att kombinera denna ansats med att, med hjälp av den politiska demokratin, administrera ett kapitalistiskt samhälle är väldigt komplicerat. Med tiden kom socialdemokraterna att acceptera den kapitalistiska produktionsordningen för att den lyckades leverera ökat välstånd.

Under den industriella moderniseringen var emellertid socialdemokraterna ingen betydande maktfaktor i samhället. I alla fall inte i jämförelse med den fyrtiofyråriga regeringsperiod som följde för

¹² Esping-Andersen i Thullberg & Östberg (red), 1994.

¹³ Hedborg & Meidner, 1984 sid 22.

dem efter valet 1932. Det var vid denna tid – i början av den nationella moderniseringen – som socialdemokraternas politik började formas. En politik som innebar att de socialdemokratiska idéerna kom att betraktas som odiskutabla sanningar under en lång tid. Grunderna för den kommande folkhemspolitiken stakades ut ären innan partiet bildade regering. Den blivande socialministern Gustav Möller lade fast sitt socialpolitiska program och Per-Albin Hansson höll 1928 sitt klassiska folkhemstal. Följande citat återges i Yvonne Hirdmans bok *Att lägga livet tillrätta*.¹⁴

"Hemmets grundval är gemensamheten och samkänslan. Det goda hemmet känner icke till några privilligerade eller tillbakasatta, inga kelgrisar och inga styvbarn. Där ser icke den ene ner på den andre, där försöker inga skaffa sig fördel på andras bekostnad, den starke trycker inte ner och plundrar den svage. I det goda hemmet råder likhet, omtanke, samarbete, hjälpsamhet. Tillämpat på det stora folk- och medborgarhemmet skulle det betyda nedbrytande av alla sociala och ekonomiska skrankor som nu skilja medborgarna i privilligerade och tillbakasatta, i härskande och beroende, i rika och fattiga, besuttna och utarmade, plundrare och utplundrare."

Folkhemstolkningar

Detta tal har avhandlats vid ett flertal tillfällen och det har frågats vad kärnan i folkhemsmodellen var. Många har presenterat schematiska beskrivningar av innehållet och betoningarna i dessa skiljer sig något från varandra. Anna Hedborg och Rudolf Meidner har i boken *Folkhemsmodellen*¹⁵ beskrivit folkhemmet som ett uttryck för politisk, social- och ekonomisk demokrati. Hirdman ansluter sig i huvudsak till detta synsätt men betonar främst det sociala perspektivet. Om folkhemmet skriver hon;

"Den kan – och bör – förvisso beskrivas som en metafor för hela det socialdemokratiska bygget. Det var en bild av ett samhälle som en stor gemenskap, där solidaritet och hjälpsamhet

¹⁴ Hirdman, 1993 sid 89.

¹⁵ Hedborg & Meidner, 1984.

skulle råda. Det var också en bild av det förnuftiga, och därmed av det socialistiska, i betydelsen av det ekonomiskt och socialt rättvisa samhället."¹⁶

Hirdman betonar alltså den sociala rättvisan som kärnan i folkhemsmodellen. Gösta Esping-Andersen, professor i sociologi, har kompletterat denna bild med två ytterligare faktorer.

"Folkhemspolitiken hade tre grundläggande beståndsdelar. Förutom prisstöd för jordbruksprodukter var dess centrala aspekt ett kontracykliskt program för full sysselsättning utvecklat av Wigfors och Stockholmsskolans ekonomer, och ett socialt reformprogram med Gustav Möller som drivande kraft."¹⁷

Orsaken till att Esping-Andersen poängterar jordbruksstödet är att förutsättningen för att den sociala rättvisepolitiken skulle kunna genomföras var en politisk koalition. Och den ingicks med dåvarande Bondeförbundet. Denna kohandel utgjorde en del av den samförståndsanda som etablerades. En annan del i denna strävan var Saltsjöbadsavtalet och uppgörelsen mellan arbete och kapital. Statsvetaren Stig-Björn Ljunggren menar att det är i det senare som modellens kungstanke finns. Det moderna Sverige kännetecknas av "...en historisk kompromiss mellan arbete och kapital, en samförståndskultur eller 'en speciell metod för att nå fram till kollektiva beslut' genom bland annat överläggningar och konsultationer. Det korporativa inslaget har varit betydande..."¹⁸

Den andra delen i Esping-Andersens folkhemsmodell var den ekonomiska politiken som manövrerades enligt keynesianskt snitt. Keynes och Stockholmsskolans idéer kom lägligt för socialdemokraterna. Den diskretionära politiken som fördes under 1920-talet, med stöd av socialdemokraterna, var inte kompatibel med en expansionistisk stat som skulle tillfredsställa människors sociala behov. Därför kom den nya ekonomiska teorin att hjälpa socialdemokratin på traven. Dessutom utgick även keynesianismen från att kapitalismen

¹⁶ Hirdman, 1993.

¹⁷ Esping-Andersen i Thullberg & Östberg (red), 1994 sid 84.

¹⁸ Ljunggren i Gerholm (red), 1991 sid 80.

inte klarade sig utan statlig inblandning vilket hjälpte de sociala i ngenjörerna i deras principiella argumentation för en ny rationalistisk socialpolitik. Att den nya ekonomiska teorin inspirerade Socialdemokraterna är tämligen klart. Gunnar Myrdal, ledande företrädare för Stockholmsskolan, deltog i framtagandet av 1933 års statsverksproposition. I en bilaga till denna argumenterar han bland annat för offentliga arbeten med avtalsenliga löner och ökad offentlig uppläring. Hans idéer hörsammades.

Efterkrigstid

Det mest kännetecknande för den socialdemokratiska politiken under den nationella moderniseringen är dess betoning av social rättvisa. Utbyggnaden av de offentliga systemen gick snabbt under denna period. Innan kriget, välfärdsstatens första tillväxtfas, var expansionen – jämfört med vad som skulle komma – något blygsam. Emelettid trädde en lag om folkpension i kraft och inkomstprövade barnbidrag infördes. De ambitioner som socialminister Gustav Möller ställt upp i sitt socialpolitiska manifest från 1928 gick dock inte att förverkliga. Regeringen var tvingad att koncentrera de statliga resurserna på mobiliseringsårens upprustning av försvaret.

Efter krigsslutet tog expansionen fart. I arbetarrörelsens efterkrigsprogram lades framtidsplanen fast och planhushållningsdebatten startade. Näringslivet och de borgerliga partierna satte upp hårt motstånd mot tanken på näringslivets förstatligande. I debatten om socialstatens utbyggnad var man dock relativt tyst. Således infördes familjebostadsbidrag, allmänt barnbidrag och allmän sjukförsäkring utan större motstånd. Den socialdemokratiska regeringen befarade dock en ekonomisk depression alldeles efter krigets slut och ville därför vara försiktig med expansionen. När farorna inte visade sig i verkligheten ökade takten i välfärdsstatens utbyggnad och människor kom att uppfatta det som att välståndet skapas av socialdemokraterna. Per-Martin Meyersson har i boken *Den svenska modellens uppgång och fall* analyserat tidsandan och skriver följande om det;

"I tiden låg en övertro på statens möjligheter att genom olika former av ingrepp – skatter, subventioner eller direkta regle-

ringar – åstadkomma ett bättre samhällsekonomiskt resultat än vad marknaden själv kan åstadkomma." ¹⁹

Den starka staten blev ett vedertaget begrepp och utbyggnaden fortsatte. Fler anställdes inom den offentliga sektorn och kommunalt bostadstillägg, yrkesskadeförsäkring, socialhjälpslag och ATP infördes innan utgången av femtiotalet. Under sextiotalets början fortsatte expansionen i sedvanlig takt och den solidariska lönepolitiken blev vägledande för arbetsmarknadspolitiken. Till skillnad från det tidigare decenniet började tecken på strukturproblem i Sverige skönjas och de visade tydligt sitt ansikte under sjuttioalet.

Under socialdemokraternas regeringsinnehav under den nationella moderniseringen beaktade man oftast de ekonomiska realiteterna. En utgångspunkt för keynesianismen och Rehn/Meidnermodellen (den solidariska lönepolitiken) var stabila prisnivåer och således var socialdemokraterna angelägna att hålla tillbaka inflationen. Det fanns även en medvetenhet om skatternas incitamentshämmande struktur. Denna vetskap i kombination med de sociala ambitionerna innebar att politiken i bland blev en balansgång mellan tillväxt och fördelning. Esping-Andersen uttrycker detta förhållande på följande vis;

"Trots det socialdemokratiska partiets långvariga politiska dominans har de politiska valmöjligheterna alltid begränsats av förändringar i villkoren för maktutövande, ekonomisk effektivitet och jämlikhet. Den svenska välfärdsstatens utvecklingsfaser speglar de sätt på vilka socialdemokratin sökt balansera dessa tre krav." ²⁰

Det bör dock noteras att sådana avvägningar ofta inte spelade någon roll. Sveriges komparativa fördel gentemot de viktigaste konkurrensländerna i Europa var att landet inte deltog i världskriget och således inte fick sin ekonomi sönderslagen. Bristen av institutionell konkurrens innebar att socialdemokraterna kunde genomdriva sina skattefinansierade sociala projekt utan att företagen upplevde situationen som nämnvärt ofördelaktig.

¹⁹ Meyersson, 1991 sid 103.

²⁰ Esping-Andersen i Thullberg & Östberg (red), 1994 sid 77.

Socialdemokraterna och den internationella moderniseringen

Situationen förändrades snabbt vid brytningen mellan sextio- och sjuttioalet. Den ekonomiska tillväxten minskade och så också i industriinvesteringarna. Därmed förändrades förutsättningarna för ökade offentliga ingrepp i samhället. Den internationella moderniseringenens krafter började nu göra sig gällande. Den internationella handeln och antalet direktinvesteringar ökade. De transnationella företagen blev flera och handeln inom dessa en viktig exportfaktor. I internationaliseringen innebar att keynesianismen förlorade i funktionsduglighet och den tilltagande inflationen behövde motas med en annan ekonomisk politik. Denna verklighet blundade socialdemokraterna för. Den tidigare så viktiga balansen mellan fördelning och tillväxt förbisågs och i stället satsades mer resurser på jämlikheten.

Tjänstemannastaten

En orsak till den starkare betoningen av jämlikheten som Esping-Andersen identifierat var att de sociala reformer som genomfördes på sextio- och sjuttioalet syftade till att knyta tjänstemännen och medelklassen till socialstaten. Ett skäl bakom denna strategi var att denna grupp i framtiden skulle kunna komma att vända sig mot socialstatens principer. Socialdemokraterna riskerade att tappa dessa TCO-medlemmar till borgerliga partier som folkpartiet och för att undvika det band regeringen tjänstemännen närmare staten. Strategin för denna process var klar.

"I stället för att påtvinga de nya mellanskikten en av arbetarklassen präglad välfärdsstat blev den nya principen att ge arbetarna full hemortsrätt i en medelklassens välfärdsstat. Jämlikheten fick därmed medelklassens värde som norm, samtidigt som den nya välfärdsstaten möjliggjorde större social rörlighet för arbetarklassen. Den svenska välfärdsstaten fick en avproletariserande funktion."²¹

Denna nya norm innebar att utgifterna och skatterna ökade markant under perioden. Arbetsgivaravgifterna fördubblades under sjuttioalet och i procent av BNP växte det totala skattetrycket från 28,7%

²¹ ibid sid 90.

1960, till 49,5% 1980. De offentliga utgifterna ökade i ännu större omfattning eftersom staten var tvungen att låna kapital för att kunna finansiera utgifterna under sjuttioalet. Mellan 1976 och 1982 kom ett avbrott i socialdemokraternas långa regeringsinnehav. Olika borge r- liga konstellationer regerade under denna tid. Någon ändrad färdriktning etablerades dock inte. De borgerliga regeringarnas politik skiljde sig inte mycket från socialdemokraternas. Den socialdemokratiska idéutvecklingen stannade inte upp under avbrottet utan den kom att söka sig djupare in i jämlikhetens hjärta.

Den ekonomiska demokratin

En annan förklaring till explosionen i utvecklingen mot ett mer jämlikt samhälle har med den rådande tidsandan att göra. Den ideologiska diskussionen kom att präglas av organisationer som låg till vänster om socialdemokraterna. Trycket på regeringen var under sextioalet stort och socialdemokraterna såg sig tvungna att sätta reformer för jämlikhet. Den interna oppositionen inom arbetarrörelsen följde opinionsvägen och hävdade att det tredje steget i den socialdemokratiska utvecklingen – den ekonomiska demokratin – nu kunde tas. Per-Martin Meyersson delar i huvudsak beskrivningen men formulerar modellens innehåll något annorlunda.

"Först koncentrerades krafterna på rätten till arbete, därefter på den ekonomiska tryggheten. Först när man mot slutet av 60-talet ansåg sig ha uppnått en tillfredsställande lösning på dessa två kunde tonvikten läggas på jämlikheten, det klasslösa samhället."²²

Den socialdemokratiska ledningen uppfattade signalerna och tillsatte tillsammans med LO en arbetsgrupp. Gruppen arbetade med tanken på ett nytt partiprogram där den ekonomiska demokratin och jämlikheten skulle vara vägledande. Rapporten konstaterade att välfärden nått en tillfredsställande nivå. Nu skulle statens armborst riktas mot den kapitalistiska produktionsordningen. Ägarna skulle inte enbart vara kapitalister, löntagarna skulle även ha sin rättvisa del menade rapporten. Vägledande kom Ernst Wigforss gamla slogan "Demokratin kan inte stanna vid fabriksporten" att vara. A r-

²² Meyersson, 1991 sid 29.

betsmarknadslagstiftningen skärptes med införandet av LAS och MBL. Inom socialpolitiken fortsatte reformerandet trots signalerna om industrins negativa utveckling. 1973 fick Sverige bland annat en föräldraförsäkring, tandvårdsförsäkring och KAS. Innan sjuttioalets slut hade också delpension, vuxenstudiestöd och en ny arbetsskadeförsäkring införts.

Några år efter Alva Myrdals presentation av SAP/LO-rapporten lade Rudolf Meidner fram idén om löntagarfonder. Förslaget väckte stor uppståndelse och den politiska högern lyckades mobilisera ett starkt motstånd. För socialdemokraterna var löntagarfonder ett naturligt steg mot den ekonomiska demokratin. På grund av de borgerliga regeringarnas motstånd kom emellertid förslaget inte att genomföras förrän socialdemokraterna återtog makten i början av åttiotalet. I den proposition som lades hade Meidners förslag modifieras. Regeringen ville inte gå lika långt som det ursprungliga förslaget. Bakgrunden till det är att det hos de socialdemokratiska ekonomerna växte fram en förståelse för den internationella moderniseringskraften. Löntagarfonderna, i Meidners ursprungliga förslag, skulle hindra en tillväxt av de privata näringarna och utan dem skulle Sverige inte kunna styras på rätt kurs.

Åttiotalet

Den förståelse som växte fram hos den grupp som senare kom att kallas kanslihusögern spred sig till delar av arbetarrörelsen och Socialdemokraterna. Många började förstå att jämlikhetsambitionerna stod i kontrast med ekonomisk tillväxt och de mekanismer som följde med den internationella moderniseringen. Under åttiotalet tog det sig bland annat uttryck i kreditavreglering och lägre bolagsskatter. Dessa reformer låg i linje med den marknadsliberalism som trängde sig på i Sverige.

Det var dock ingen okomplicerad uppgift att driva igenom dessa förslag för den socialdemokratiska regeringen. Stora delar av rörelsen var fortfarande kvar i jämlikhetstänkandet och kritiserade hårt de liberala åtgärderna. Den dåvarande ordföranden för LO, Stig Malm, var den person som fränast formulerade kritiken. Han lyckades under decenniet mobilisera stort motstånd mot regeringen och ett rosornas krig utbröt. Den socialdemokratiska regeringen var tvungen att avgå och den person som kritiserades mest, finansmini-

ter Kjell-Olof Feldt, lämnade politiken. De liberala reformerna under åttiotalet är emellertid lätträknade och några nedskärningar inom den offentliga sektorn gjordes inte trots det ökande budgetunderskottet. Sveriges höga kostnadsläge skulle inte åtgärdas med mindre skatter och friare arbetsmarknad. Lösningen låg i stället i den tredje vägens ekonomiska politik med devalveringar. Trots det tilltagande nytänkandet gick den socialdemokratiska retoriken under åttiotalet som vanligt i invanda spår. Högern utmålades som ursprunget till allt ont. De ekonomiska problemen påstods vara skapade under den borgerliga regeringen och i retoriken låg lösningen på de förevarande svårigheterna i en vidare utbyggnad av den svenska modellen.

Den socialdemokratiska politiken under åttiotalet skapade en enorm inflation i ekonomin. Mot slutet av decenniet nådde inflationen över tio procent och det blev väldigt lönsamt att låna pengar. Regeringen var emellertid medveten om att inflationstrenden var tvungen att brytas. För att stävja denna och möjligheten till ekonomisk lättja knöts den svenska kronan till den europeiska valutaenheten ecu i början av nittiotalet. De ekonomiska krav som följde med denna lösning av växelkursen kunde inte Sverige uppfylla och den borgerliga regeringen var tvungen att släppa den fasta växelkursen under 1992. Såväl regeringen som den socialdemokratiska oppositionen arbetade för ett bibehållande av ecu-knytningen. Tillsammans presenterades två krispaket som var tänkta att stoppa valutautflödet från Sverige. Innehållet i paketen var en kombination av besparingar och skattehöjningar. Dessa var dock inte tillräckligt trovärdiga och samarbetet kapitulerade inför trycket från kapitalmarknaderna.

Socialdemokraterna uppvisade en olustig känsla inför samarbetet med krispaketen. Under oppositionstiden hade en traditionell politik inför nittiotalet börjat formas och i den låg en klar distansering från den borgerliga regeringens besparingspolitik och de liberala ambitionerna bakom avreglering av marknader. De krafter inom arbetarrörelsen som argumenterade för liberala reformer hade försvunnit från politiken och kvar fanns bara talesmännen för mer jämlikhet och social rättvisa. Den högervind som under åttiotalet blåst över Sverige hade avtagit. Kritiken mot Socialdemokraterna kom i stället att riktas från den nya vänstern med Vänsterpartiet och Miljöpartiet i spetsen. Socialdemokraterna tog tillvara denna åsiktsförskjutning och argumenterade i sina "skuggbudgetar" för större offentlig sektor

och högre skattetryck. De politiska programmen inför valet 1994 gick i samma anda. Sveriges ekonomiska problem bestod av ett för lågt skattetryck och för lite offentliga utgifter. Väljarna fick bilden att bara socialdemokraterna kom tillbaka till makten skulle allt bli som förr. Folkhemmet skulle byggas upp igen och människorna skulle få ut mer av de offentliga systemen.

Socialdemokraterna och EU

Av de exposéer som tecknats ovan framgår det tydligt att den nationella moderniseringen var socialdemokraternas era. Då stod staten för initiativkraften och det fanns ekonomiska förutsättningar för offentlig expansion. Partiet växte sig starkt och blev synonymt med välstånd. Tiden förändrades dock snabbt och socialdemokraterna kom i otakt med moderniseringen i början av sjuttioalet. Framtidens idéer stod inte längre att finnas hos socialdemokraterna. I den internationella moderniseringen var det i stället företagen som stod för förändringskraften och den underbyggdes av utvecklingen inom den Europeiska gemenskapen. Företag och människor internationaliserades och det utgjorde ett hot mot den välfärdsstat som socialdemokraterna byggt upp under efterkrigstidens decennier. I den tredje vågens förnyelse fanns det ingen plats för jämlikhetsambitioner som ekonomisk demokrati. Förnyelsen fanns nu i stället hos gränslösa samhällsfunktioner vars hemort inte var den homogena nationalstaten utan den internationella rörligheten.

I detta ligger en av förklaringarna till varför socialdemokraterna har problem med att diskutera europafrågan. EG/EU representerar de mekanismer som finns i den internationella moderniseringen och socialdemokraternas nej-sida är angelägen om att dessa krafter inte ska få för stort inflytande i Sverige. Socialdemokraterna har länge försökt stävja internationaliseringens medföljande konsekvenser men delar av partiet har nu insett att det är omöjligt för en liten och exportberoende ekonomi som Sverige. Motståndet är dock fortfarande stort och det finns en dröm om en återgång till tillväxtdecennierna efter kriget då staten kunde lägga livet tillrätta för befolkningen. Rörelsen är dock inte enig. Schematiskt kan falangerna inom socialdemokratien beskrivas i termer av samlare och väktare. Samlare är personer med en stark förnyelsevilja som vill skaffa och föröka tillgångarna. Väktare, däremot, är personer som slår vakt om den

ordning och fördelning som finns. De förnyande krafterna (samlarna) har insett betydelsen av ekonomisk tillväxt och kan tänka sig liberala reformer för att den skall ta fart. Väktarna försöker konservera de gamla välfärdssystemen och den struktur som skapat ekonomiska problem för Sverige.

Denna uppdelning bekräftas av den debatt om förnyare och bevarare som pågick i tidningen *Fönstret* under 1993. Alla förnyare som debatterade och presenterades var positiva till svenskt medlemskap i EU och bland bevararna fanns en djup skepsis mot EU. Utmärkande för traditionalisternas falang är en romantisering av folkhemmet och den svenska modellen. Det är speciellt två funktioner i denna modell man koncentrerar sin argumentation på; keynesianismen och den sociala rättvisan. Dessa portalparagrafer är grunden för motståndet mot den internationella moderniseringen och EG/EU.

Keynesianismen

Som det tidigare påpekats var keynesianismen folkhemmets ekonomiska mekanism. I denna utmålades kapitalismen som ofullständig och i behov av statlig intervention. Någon löneanpassning nedåt behövdes inte vid ekonomiska nedgångar och arbetarrörelsen fick en teoretisk grund i sina förhandlingar med arbetsgivarna. Under sjuttio-talet började emellertid bristerna i teorin att märkas. Den internationella handeln hade ökat och stora delar av konsumtionsstimulanserna gynnade enbart utländska företag som exporterade till Sverige. Internationaliseringen blev därmed en klar fiende för keynesianismens talesmän. Teorin kom till korta även i andra sammanhang. De brister som uppenbarats sedan sjuttio-talet har mestadels varit av strukturell karaktär. Dåligt företagsklimat och låga arbetsincitament är några av dessa och de kan inte få sin lösning med offentlig expansion. I stället började det argumenteras från olika håll att Sverige skulle använda den medicin som många andra europeiska stater ordinerade mot sina ekonomiska nedgångar. Inflationen skulle med alla medel hållas tillbaka. Den keynesianska nytolkning som gjordes av arbetarrörelsen och socialdemokraterna menade att denna prioritering gick ut över den fulla sysselsättningen och därmed var den förkastlig. Man skulle fortfarande bli kvar vid det gamla och det dröjde långt in på åttiotalet innan partiet ändrade sin ekonomiska strategi.

Skillnaden mellan Sverige och andra västeuropeiska länder blev uppenbar. I den socialdemokratiska agitationen utmålades dessa länders lösningar som hemska och ett medlemskap i EG skulle innebära en anpassning till inflationsbekämpning. Vattendelaren var tydlig och man distanserade sig från kontinentala lösningar. Denna fiendemålning existerar fortfarande. Ett tydligt drag hos traditionalisterna och den socialdemokratiska nej-sidan är att förklara krisens orsaker med en uppdelning mellan inflation och sysselsättning. Om Sverige bara späder på inflationen och stimulerar konsumtionen är krisens orsaker eliminerade menar man. Förklaringsmodellen kopplas till ecu-anknytningen och att Sverige ansökte om medlemskap i EU. Talesmän för denna uppfattning är bland andra Sten Johansson, Villy Bergström, Walter Korpi och Sören Wibe. Alla fyra argumenterade mot ett svenskt medlemskap i EU med utgångspunkt från traditionella socialdemokratiska värderingar.

Den sociala rättvisan

Socialdemokraternas tydligaste bomärke är den svenska socialstaten. Sedan trettioåret har man aktivt arbetat för att utjämna livsvillkoren med statliga verktyg. Omfattande välfärdsprogram har skapats och dessa har intervenerat i livets alla skeenden – från vaggan till gravstenen. Systemet har lyckats med ambitionen att göra samhället mer jämlikt. I dess fotspår har dock följt ekonomisk tillbakagång. De negativa konsekvenserna började göra sig gällande under sjuttioåret. Välfärdsstaten skapade dåliga arbetsincitament och trots de enorma resurser som satsats har många sociala problem inte fått sin lösning. Det har snarare varit så att den statliga inblandningen har förvärrat situationen. Dessa signaler uppfattade emellertid inte socialdemokraterna. Under hela den internationella moderniseringen har de romantiserat välfärdsstatens välsignelsebringande krafter och någon anledning till förändring har de inte sett. Något tecken på omprövning är fortfarande i dag svårt att se. Alla sociala problem som visar sitt ansikte upplevs som en statlig angelägenhet och kräver därför en offentlig lösning.

I det europeiska sammanhanget har socialdemokraterna ägnat mycket tid åt att förkasta socialpolitiska lösningar i andra länder. De länder som inte praktiserat samma idéer som den svenska socialdemokratin har nästan utmålats som onda. Många av de kontinentala

systemen vägleds av andra principer än det svenska och därför har socialdemokraterna distanserat sig från de socialpolitiska systemen i Europa. I valrörelsen 1991, då EU diskuterades flitigt, var socialdemokraternas paroll att Sverige var unikt. På affischer och i bioreklam visade man hur bra svenska studenter hade det i jämförelse med europeiska kolleger och vilken otrolig trygghet det fanns i föräldraförsäkringen. Denna möjliggjorde för pappor att vara hemma med sitt barn. Det kunde man inte i Europa – Sverige var unikt. Kontrasten var väldigt tydlig, det europeiska mot det svenska. Bakgrunden till socialdemokraternas profil var den dåvarande positiva opinionen för EU. Ett argument hos många EU-anhängare var att absurditeterna i det svenska systemet skulle rättas till om Sverige blev medlem. Argumentet kläddes i ord av systemskifte. De socialdemokratiska väljarna uppfattade därför ett medlemskap som slutet för folkhemmet och den svenska modellen. Detta förklarar den dåvarande negativa opinionen inom socialdemokraterna. Situationen är densamma i dag. Bland de traditionalister som argumenterar för EU finns en känsla att vi aldrig kommer att få se en svensk modell på europainivå. Något folkhemstal kommer där aldrig att hållas och jämlikhet kommer sannolikt inte att vara ett övergripande mål. Detta innebär att de har svårt att låta retoriken präglas av traditionell socialdemokratisk anda. I stället är det ekonomiska spörsmål, i form av investeringar och frihandel, som varit det dominerande diskussionsämnet och på den planhalvan är socialdemokraterna dåliga spelare. Partiet har liten legitimitet i ekonomiska frågor och därför känner sig partimedlemmarna inte hemma i europaretoriken utan identiteten finns fortfarande kvar i det svenskaste av allt – folkhemmet.

Avslutande diskussion

Syftet med denna rapport har varit att ge en förklaring till varför socialdemokraterna under en lång tid haft problem med att diskutera och formulera klara uppfattningar om EU. Min tes är att socialdemokraterna och hela arbetarrörelsen traditionellt representerar en helt annan politik än den som har kommit att föras inom EG/EU. För att illustrera detta har samhällets politiska utveckling under 1900-talet och socialdemokraternas reaktion på denna analyserats. I analysen visas hur samhället moderniserats i tre olika vågor och hur

socialdemokraterna förlorade förändringsinitiativet i brytningen mellan den andra och tredje vägen. Då mynnade den nationella moderniseringen epok ut och dess tomrum fylldes av internationaliseringens krafter. Internationaliseringen representerade ett helt annat synsätt än det som var gällande under Sveriges guldår. EG/EU kom i många avseenden att bli synonymt med internationaliseringen. Gemenskapen förkroppsligade den internationella rörligheten för såväl företag som människor och det var ett bekymmer för Sverige eftersom klimatet för företagande var dåligt i landet. När de ekonomiska förutsättningarna för den expanderande välfärdsstaten och den ekonomiska demokratin försvann kunde socialdemokraterna inte förverkliga sina visioner. EG/EU och internationalisering ställdes mot folkhemmet. Denna föreställning lever fortfarande kvar hos stora delar av socialdemokratin. I första maj-talen kläs retoriken i termer av folkhemmet och den svenska modellen. Partiledningen appellerar till människors sympati för föreställningen om guldåren och den tid då socialdemokraterna var "de goda gåvornas" parti. För den socialdemokratiska nejsidan är detta portalargumentet mot EU. Sverige kan aldrig komma tillbaka till den nationella moderniseringens era då landet är med i EU.

Den ljusnande framtiden?

För socialdemokraterna kommer framtiden att innebära problem. Någon gång måste tystnaden brytas och en djup diskussion initieras. Det är i sig ett stort problem. Framtidsbilden blir inte bättre om man analyserar samhällets utveckling. Modernismens kultur bryts sakta men säkert ner och med det följer ett samhälle där den kulturella och geografiska rörligheten är större. Den homogenitet som i många avseenden är en praktisk förutsättning för en omfattande välfärdsstat urvattnas och en trolig konsekvens av det är ett större ifrågasättande av den allomfattande staten. En annan verkande kraft som hotar socialdemokratiens idébygge är den institutionella konkurrensen som följer av den liberala frihandelns utveckling. Ständigt ökar förändringstrycket på Sverige och om ingenting görs kommer konsekvenserna att bli väldigt tydliga. Således ligger framtiden inte i en utveckling av folkhemmet och den svenska modellen utan i en förstärkning av det liberala samhällets välståndsskapande mekanismer.

Vilken kommande partiledare för socialdemokraterna vill möta den utvecklingen?

Käll- och litteraturförteckning

Artiklar

Nej till sänkt a-kassa. Aftonbladet 950428

Litteratur

Arvidsson, Håkan, Berntsson, Lennart & Dencik, Lars - *Modernisering och välfärd : om stat, individ och civilt samhälle i Sverige* Stockholm: City University Press, 1994

Ljunggren, StigBjörn – Den gyllene medelvägens förbannelse – i Gerholm, Tor Ragnar (red) - *Sverige - medelvägen mellan vad?* Stockholm: Ratio, 1991

Hedborg, Anna och Meidner, Rudolf - *Folkhemsmodellen*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1984

Hirdman, Yvonne - *Att lägga livet tillrätta*. Stockholm: Carlssons Bokförlag, 1989

Lyttkens, Lorentz - *Uppbrottet från lagom*. Stockholm: Akademeja, 1991

Meyersson, Per-Martin - *Den svenska modellens uppgång och fall* Stockholm: SNS Förlag, 1991

Thullberg, Per och Östberg, Kjell (red) - *Den svenska modellen*. Lund: Studentlitteratur, 1994